

ELS PRIMERS PERIÒDICS VALENCIANS

ELS PRIMERS PERIÒDICS VALENCIANS

CONFERÈNCIA PRONUNCIADA AMB MOTIU
DE LA CLAUSURA DELS CURSOS DE LLENGUA
I LITERATURA VALENCIANA DE "LO RAT-PENAT"
EL 19 DE JUNY DE 1960

PER

ENRIC SOLER GODES

UNIVERSITAT JAUME I
BIBLIOTECA

10111003531662

SUCCESSOR DE VIVES MORA - ARTS GRÀFIQUES

CARRER D'HERNAN CORTÉS, 8

CRÒNICA

EL CURS 1959-1960

De tota la tasca cultural valenciana que dia a dia va descapdellant Lo Rat-Penat, la de conseqüències més efectives, la de més patriòtica realitat és la llavor que, de punta a punta del País Valencià, sembren els Cursos de Llengua Valenciana.

Cada cursetista és un valencià voluntari per a la gran obra del nostre recobrament. Cada cursetista és un valencià que, des del dia en que es matricula ha tombat l'esquena a tot lo estrany i s'ha posat de cara a València. I viure de cara a València és estimar més la terra nostra i fer personals els problemes de tota mena que afecten el nostre poble.

Desde 1947 en que el malaguanyat Carles Salvador, president de la Secció de Llengua i Literatura de Lo Rat-Penat, creà els Cursos de Llengua Valenciana al nostre Casal, la tasca ha estat continuada amb la fe i la constància que calen per a portar avant aquesta gran obra que tan honora a tots els valencians.

Si els inicis foren modestes, avui ja podem mirar enrera amb satisfacció i orgull, perquè l'estol de cursetistes que han fet els Cursos i que ens segueixen amb el mateix daler és un panorama d'unes perspectives incalculables. El curs 1959-1960 ha estat el de matrícula més alta amb 342 cursetistes. Aquests procedeixen en major quantitat, naturalment, del Regne de València, però els nostres Cursos han assolit tan gran difusió que els hi tenim de les més distintes terres. Per

N.º de registre: 2.914 - 61

Dipòsit legal: V. 1.676-1961

exemple, de Tortosa (seminaristes naturals de les comarques castellonenques), amb 18; de Madrid i Burgos, 5; de Mahò, Ceuta i Gavà, 2, i amb un de Marin (Pontevedra), Santurce (Biscaia), Mas de Barberans, La Cènia, Barcelona, Ciutadella, Reus, Cartagena, Sant Cugat del Vallés, Sevilla i Tarragona. I fins de l'estranger: 11 de l'Alguer; 2, Ozieri, i un de Sassari, Milan i San Remo, en Itàlia; i de Köln am Rhein (Alemanya) i Brignoles (França), un de cada.

Seguint el costum d'altres anys, heus ací un breu resum estadístic; matriculats al Curs per a Infants, 19; matriculats al Curs Oral, 14; matriculats als Cursos Orals i per Correspondència, 20 i solament al Curs per Correspondència, 289.

En l'acte de clausura del curs 1959-1960 havem lliurat 11 premis a infants; 36 d'aplicació; 49 diplomes de primer curs; 7 diplomes de segon curs; un diploma de primer i segon curs; 11 premis i diplomes a cursetistes de l'estranger i 5 títols de professor.

Els llibres concedits de premi: 702 volums.

Han obtingut el títol de professor després de superar les proves de revàlida els senyors Vicent Gras i Calatayud, d'Alcoi; Joan Albero i Garcia, Vicent Ferri i Garcia, Juli Fuentes i Carsí i Artur M. Garcia i Royo, tots de València.

En l'acostumat Concurs de Lectura Infantil han obtingut premi els següents infants: Premi extraordinari «Carles Salvador», Amparín Alemany Balbastre; premi «Lisard Arlandis», Antoni Aura i Busó; premi «Beatriu Civera», Josep Cervera i Fornas i Maria del Carme Aura i Busó; premi «Amparín Soriano i Pina», Josep Barberà Laporta i Amparín Moll i Mengual; premi «M.^a dels Angels Grima», Elisa Casaña i Montagut i Josep Pastor i Ferrer; premi «Editorial Sicània», Conxeta Pérez i Biosca i Ferran Marí i Cerezo, i premi «Maestrat», Josep Antoni Moll i Mengual.

En el curs que comentem havem establert un Curs d'Estiu destinat als estudiants que per atendre els estudis oficials no disposen de temps en els mesos d'octubre a juny. La matrícula en aquest primer curs ha estat de 33 cursetistes.

Havem publicat el núm. 9 de les nostres publicacions, que

és el text de la conferència pronunciada a l'acte de clausura del curs 1959-1960 per Enric Soler Godes, brillant escriptor i poeta, membre de la Secció dels Cursos, amb el títol *Els primers periòdics valencians*, tema de gran interès històric, no tractat encara i que és una valuosa aportació a l'estudi de tan important branca de la literatura en l'època de la nostra Renaixença cultural.

Una vegada més havem de fer patent la nostra més sincera i emocionada gratitud vers els senyors que formen el claustre de professors: Francesc Ferrer i Pastor, Ismael Rosselló Zurriaga, Vicent Martí i Miñana, Vicent Ferris i Garcia, Tomàs Sánchez Pastor, Jesús López Sancho, Mn. Lluís Alcon i Edo, P. Guillem Nicola Maronda, O. P., i Josep Cervera i Grifol, per la dedicació i abnegació que posen en el compliment d'aquesta feixuga tasca.

L'acte de clausura del curs 1959-1960, celebrat el 19 de juny, va tindre una significació que cal fer reeixir: l'homenatge dedicat al secretari dels Cursos, senyor Enric Matalí i Timoneda, per la seua destacada actuació en els cinc anys que ha tingut al seu càrrec la secretaria general de Lo Rat-Penat.

De tots és coneguda la dedicació absoluta que a la marxa dels Cursos ha fet el senyor Matalí amb una perseverància veritablement reconeguda per tots, sacrificant hores a l'esplai i al descans; els Cursos han anat impulsats per la seua callada llavor i incansable voluntat.

Lo Rat-Penat va oferir-li un pergami, que ell va agrair amb paraules emocionades i sinceres, i tots, els amics i els cursetistes, van asseures al seu redós en l'acostumat dinar de fi de curs.

ELS PRIMERS PERIÒDICS VALENCIANS

OBSEQUI LLS DE CEGOS
LLENGUA VALENCIANA

LA RENAIXENÇA

És un fet evident que la nostra Renaixença és encara un camp verge per a l'investigador. Pel cantó que te la mires no es troba senyal de cap petjada, com si el tema, en els seus variats aspectes, no fos prou interessant, quan del seu estudi poden treure's un grapat de consideracions que, vullgues que no, ens farien meditar les seues conseqüències.

Encara que es senyale com a començos del nostre recobrament l'any 1843, data en la qual Tomàs Villarroja publicà en les pàgines d'*El Liceo* la seua cèlebre *Cançó*, ja abans havia com un neguit, com un enyorament tremolós i popular al que no devem perdre de vista. La renaixença d'aquella ànsia popular era com el renaixement de la valenciania, no del valencianisme estrictament polític, sinó del sentiment, de l'afany i de l'ambició que durant més d'un segle va fecundar, primer secretament al cor dels bons valencians i després a la clara llum del sol, amb l'adhesió de les conseqüències múltiples i contradictòries de la nostra València.

Hi ha que tenir en compte que la Renaixença ha estat, és i serà l'única força, l'única veritat que no ha reulat mai i que tard o d'hora tots han hagut d'acceptar. Hem fet el nostre camí i hem triomfat plenament.

El que començà com una expansió més o menys literària en aquells colloquis que venien els cegos, és avui —a cent anys de distància— una força que, culturalment, ens ha donat un perfil collectiu i una perspectiva històrica inconfusible,

perquè els pobles quasi no s'adonen de la seua desnacionalització; però quan se n'adonen, com nosaltres, és que ja tornen a renacionalitzar-se.

La literatura popular valenciana, tan rica en modismes castissos, fresca d'expressió, adés ingènua, adés picaresca, però sempre fidel a la tradició i al nostre tarannà és filla dels sentiments y de l'ànima del poble; per això aquells col·loquis de primera hora van donar al poble consciència de la seua personalitat.

Els començos de la nostra Renaixença —dels primers periòdics valencians— hi ha que avaluà-los justament en el temps, la distància i l'ambient social de l'època, perquè gràcies a ells, l'esperit romàntic restaurador fou una realitat en les primeres ànsies reintegratives. No devem oblidar mai que la Renaixença o no és res o és el sentiment d'una responsabilitat valenciana davant València.

COL·LOQUIS I ROMANÇOS

Disortadament, quan en 1707 el País Valencià té d'aguantar la desfeta d'Almansa amb el seu seguici de pèrdua de llibertats i bardejament de la nostra llengua de tota cosa oficial, ja feia temps que els valencians anaven deixant de banda el preuat tresor de la nostra parla, així és que la protesta pel vergonyós decret fou migrada; però no hem d'oblidar dos valencians màrtirs, Lluís Blanquer i Josep Ortí, que en nom del nostre poble demanaren a Felip V la reposició de

les nostres llibertats i que pagaren llur heroica actitud finant a la ciutadella de Pamplona.

Però aquesta terra, amb el seu tarannà fester, prenent-se aquella desgràcia amb resignació i ironia, llançava pels carrers de València, en aquella època d'opressió i de vergonya, un full on hi havia dibuixat un home nu, sec i famolenc, amb els següents versets:

*Carles III i Felip V
m'han deixat en lo que tinc.*

El període que va de 1586 a 1837, o siga dels primers intents literaris fins a la publicació d'*El Mole* —primer periòdic valencià—, és d'una llavor migradíssima. Sols es publiquen fulls solts: col·loquis, romanços, relacions, raonaments, etcètera, on es relata, en vers, alguna cosa d'actualitat, cosa festiva, guerres, conquistes, inundacions, aparicions de cometes, arribada de reliquies de sants, crítica de costums, beatificacions, festes religioses de tota mena, expulsió de moros, inauguració d'esglésies, festes reials, etc., però tot solament per fer riure.

Els personatges que intervenen són gent del poble: *Sento d'Albalat, Quelo el Roig, Tito Bufalampolla, Pepo Canelles, Gori, Polseretes, Cosme, Nyespla, Badoro, Polinari, Macià de Benifaraig, Saro Perrengue, el Doctor Cudol*, etc., que parlen a la manera popular, grollera, senzilla; al pa, pa, i al vi, vi; no gasten galindaines en dir les coses. La crítica que fan sempre en les seues converses és dura i aspra, però va coberta per aquesta ignorància de la gent del camp, carregada de sorrunderia o de bona fe, d'humor, d'acudits i de paraules de dubtós gust que fan riure.

Molts d'aquestos personatges es fan populars i surten diverses vegades, en diferents treballs, o algun d'aquests té varies parts, burlant així l'autoritat que no consentia més que en determinats casos el privilegi de publicar un periòdic. Així la sèrie de *Converses* que tingueren *Saro Perrengue* i *el Doctor Cudol* semblen un veritable periòdic. I un succés que féu

produir molta literatura d'aquesta mena és la vinguda a València de Carles IV i la seua família.

* * *

Vegem unes quantes fulles publicades en aquesta època:
1586. *Breu descripció dels mestres que anaren a besar les mans a sa magestat el Rey D. Phelipp. Al Real de la Ciutat Valencia, a 8 de febrer any 1586, feta per lo venerable mestre Gaspar Guerau de Montmajor.*

Yo mestre Grau	quels mestres vans
a qui més plau	an fet al Rey
ser lo bochi	per que en la ley
del Rey pasdú	en que yo vixch
y lo fiscal	dest modo en reixch
pera dir mal	riurem de tot
vul de mondit	y dir un mot
dexar escrit	del més agut
los besamans	del corral brut... ¹

Així començava aquesta sàtira duent la relació dels que anaren al besamans; una segona part relacionava els que no hi anaren. El seu autor fón processat i empresonat.

1638. *Crida de la processó y festes del gloriós bisbe y martir Sen Denis, del any Mil siscents trenta huit, fi del quart centenar de anys de la Conquesta de la present ciutat de Valencia. Manada fer y publicar per los Justicia y Jurats de la dita ciutat.*

1698. *El succes per haver furtat lo globo de la Iglesia de Sen Domingo.*

1743. *Relació de un llaurador al Rector del seu Poble, de les Festes que se han fet en Valencia per el arribo de la Reliquia del seu Fill Sant Pere Pasqual, este present any de 1743.*

1755. *Coloqui entre el engonari de la Llonja y el Dragó del Colegi, sobre les festes del Centenar de San Vicent.*

1772. *Coloqui nou, curiós y entretingut. hon es refereixen la explicació de les Danses, Mysteris, Agules y altres coses esquisites, tocant a la gran festa del Corpus que fa en Valencia, dignes de tot apreu. Composta per Carles Ros, Notari Apostólich.*

1797. *Sento el Formal y Tito Bufalampolla van a correr la Bolta de la Processó y fan una descripció de tot quant ya en ella, tan de Altars y Arcs, com els demes adornos de la Carrera.*

1802. *Discret rahonament queixa formal que fan contra el Micalet de la Seu, la Torre de Espioca y la Torre de Paterna, sobre la gran visita que este tingué en lo dia 5 de Desembre a les dos de la vesprada, hora que arribaren a visitar-lo per veure y admirar tan magnífica obra y deliciosa visita, el Señor Rey Don Carlos Quart (que Deu guard) y el Señor Don Fernando de Borbó. Princip de Asturias, y els Señors Infants de España Don Carlos y Don Antonio.*

1809. *Coloqui trilingue o coloqui entrevesat de Valencia y Castellá y uns cantonets en lletí, entre Maciá el Parlador y el Mestre Descola dun Poble de L'Horta de Valencia, referent a la guerra.*

1813. *Conversació que tingueren Saro Perrengue, carreter de Godella, y el Dotor Don Bonifacio Cudol, Abogat de Valencia, en lo mes de Agost del Any 1813, después de la anada del Exersit francés del Mariscal Suchet.²*

I així per l'estil, un grapat de papers que el poble llegia entusiasmat, perquè el valencià, llavors, i encara después durant molts anys, servia només que per a això, per a fer riure, per a desfogar-se quatre patriotes, que fent la gara-gara anaven donant el sentit de Pàtria amagat entre riotes i versos, en un valencià desfet, castellanitzat, corromput, d'un valor literari molt deficient, amb versos prou tronats; però sí amb fe, amagant sota aquelles ratlles un desig de llibertat, de millorament, de rebellia contra la llengua forastera imposada a la força.

Aquestes pobres manifestacions literàries foren els mollons que marquen el camí —en èpoques quasi esborrat— dels nostres clàssics fins a nosaltres.

INICIS PERIODÍSTICS

Aquella mena de literatura popular que inicià Carles Ros es revifà a les acaballes del segle XVIII i començos del XIX, per les aportacions de dos col·loquiers nous, veritables mestres en aquest estil.

Ès el primer d'aquests Manuel Civera —el *Semoler* o *Fideuer*—, amo d'una fàbrica de fideus que tenia sortint del Trenc del Mercat a la ciutat de València i que dedicava les estones d'espai que les ocupacions del negoci li deixaven a escriure les seues famoses *Converses entre Saro Perrenque y el Dotor Cudol*, que el corregeix i aconsella en tot.

Civera finà en 1822. Fàcil poeta, dedicà la seua obra literària a combatre els francesos, com, per exemple, en aquesta dècima escrita a la vinguda a València dels soldats de Napoleó:

*Cànem, cànem al traydor,
cànem, cànem al cobart;
canó y plom a Malapart,
y aquell que li tinga amor:
foch y sanch sense temor,
cànem y plom sense tasa
al qu'en francesos se fasa;
cànem a tot godoiste,
canó y plom al egoiste,
y a tota la mala rasa.*

En 1809 publica per primera vegada una «Conversació que tingueren Saro Perrenque, carreter de Godella, y el Dotor Cudol, abogat de València, en la plasa de la Seu, davant la estatua de Nostre Rey Fernando septim, que Deu garde, colocada en 23 de Març del any 1809».

Aquestes *Converses*, primer intent de periòdic valencià, tingueren tres èpoques polítiques: la primera, patriòtica; la segona, constitucional, i la tercera, absolutista.

En 1813 en dóna a llum tres *Converses* més entre Saro Perrenque i el Dotor Don Bonifacio Cudol, després de l'anada de l'exèrcit francès del mariscal Suchet. I en 1820 en publica deu —amb ordenació correlativa— en vers valencià i amb ortografia pròpia i original, valencianitzant paraules castellanques o bé castellanitzant-ne de valencianes.

La primera *Conversació* tracta sobre haver «churat el Rey la Constitució». Al peu del full porta: «València. Imprenta de Brusolas. Año 1820.» Aquesta tenia quatre pàgines en quart a dues columnes. De la segona conversa fins la vuitena, doble número de pàgines, sense indicació de matèria en el títol i amb la següent nota: «Advertencia. Sabent el autor de estes conversacions que molts les han comprades totes y guarden la última (que será la dècima), per a encuadernarles, ha fet un prolec el que es vendrà en la Semoleria del Mercat (sa casa), prop lo carrer de San Fernando.»

En la darrera *Conversació* hi ha una dècima castellana en que l'autor es declara cristià i constitucional, i adverteix a l'impressor que el periòdic és propietat de l'autor.

Després de les deu converses publicà un plec amb capçalera nova per a relligar la collecció i el pròleg anunciat. La capçalera diu: *Colecció de varies conversacions alusives al nou sistema constitucional que pasen entre els dos acreditats patriotes Saro Perrenque, carreter de Godella, y el Dotor Cudol, abogat de esta ciutat de Valencia.*

Heus ací el pròleg que, encara que és incorrecte per ortografia deficient, no té desperdici pel fons i pel que diu:

«Molt despresa està la llengua valenciana, y es la causa, per que els mateixos que debien ensalsarla la degraden. Eixa multitut de indesents col·loquis plens de escandalos y porqueries, la poca aplicació dels instruits valencians en escriurela, el despreci en que molts qui jotes la miren, pues tenen per deshonor parlarla, son els motius de la sehua decadencia; y ha arribat a tal estat de perdisió que es rar entre nosatros el que sap escriurela conforme.

»De este abandono resulta no escriures ninguna cosa de utilitat y profit de ella, y de así es, que eixa multitut de po-

bles que no nentenen atra, estan en extrem ignorants de lo que els convé saber, tan en lo polític com en lo moral. El P. Fr. Gabriel Ferrandis, honor de nostre reïne, gloria de la Relichió de predicadors, y selós e infatigable propagador del Evanchali de Chesucrist, conegué a fondo esta veritat, compongué un catecisme de la Doctrina Cristiana en la nostra llengua, pera els que no nentenen atra, sabense los presís y nesesari pera salvarse, y se instruisen a fondo en los prinsipis de la Catolica Relichió.

»Yo, conèixent en lo politic igual nesesitat, determine en escriure en llengua valenciana estes conversacions pera que se instruixquen en lo nou sistema Constitucional y penetren la utilitat y benefisi que ells els resultarà. Mesclaré en les tals conversacions algunes chocositats pera ferles mes agradables y baix el nom supost de *Saro Perrengue* y el *Doctor Cudol* posaré en boca de aquell els obstacles graciosos y preguntes ignorants propies de un rustic del camp, y la de estes solucions de desengañ, moralitat e instrucció; encara que alguns ignorants presumits creguen poder haberla en esta clase de escrits y en idioma valensià ¿que acàs no es poden esperar de esta llengua idees altes, penetracions agudes y pensaments de sublimitat? ¿que no es pot en ella explicar tot lo perteneixent al nostre Dogma y lo mes intrincat dels misteris de la nostra Relichió? ¿que no hià prou força y enerchia en ella pera rependre els visis, instruir als ignorants y convertir als pecadors?

»Respònga per mi el meu Pare, Chermà y Patró Sent Vicent Ferrer, que predicant en llengua valensiana, instruí, convensé y convertí a innumerables. En fi, yo tinc per un simple al que vullga sostindre que el idioma valensià no siga capàs y suseptible de tot lo que son els demés; y afirmat en esta veritat y creensia escriuré en el meu idioma les dites conversacions, y si acàs carixen de idees elevades y expresions pomposes, no cariran de bona intensió y esta acompanyada de la prudensia del que les llixca disimularà tots els defectes.

»Advertencia: En lo que va dit en este Prolec, no pretenc oposarme a les sabies ordens de la Superioritat, que mana es fasa la instrucció pública en llengua castellana.»³

Com es pot comprovar, aquesta declaració és tot un testament literari-polític; és el retrat perfecte d'una època, l'ideari d'un valencià d'aquells del *regionalismo bien entendido*, que es plany que el poble no sàpiga llegir ni escriure en la seua llengua, però que admet i troba bé que a l'escola es fassa tot en la llengua oficial. Quina diferència més gran entre aquest pròleg i la lletra del frare Lluís Galiana a Carles Ros, en la qual tot és afany per retornar als nostres clàssics a fi de polir el llenguatge!

* * *

L'altre col·loquier que sobresurt en aquestos inicis periodístics és *Vicent Clèrigues*, que usava el pseudònim *El Bolonio* que portà una vida accidentada per qüestions polítiques i tingué que fer de tot per a poder viure. Era un poeta fàcil i festiu, que no hi hagué en el seu temps festa de carrer, barrila, falles de Sant Josep, funció de Sant Vicent o simple broma on no sortís la seua veu o la seua ploma pel mig.

En tots els llocs es trobava, al passeig, al teatre al café o en reunions, i allí i fora d'allí semblava la conversa amb el seu enginy curull d'acudits, dites, ocurrencies, burles, contes, històries i xafarderies amb un to festiu, picant, satíric i sorprenuer. És clar que aquest caràcter destarifat li valgué força persecucions i disgusts.

Seus són els miracles sense títol que es varen representar en l'altar del carrer de la Mar, l'any 1832, i l'escena representada l'any 1845 en el mateix lloc i titulada *Fruyts de les missions de Sant Vicent Ferrer*, el mateix que els versos en valencià i castellà que en el dit any, com era costum, es col·locaren en les immediacions de l'altar. Un d'ells fou aquesta dècima:

*El que ignore el valencià
calle el pico, si pot ser,
i no es fique a bagiller,
si parlem o no en cristià;
que esta gerga al sa y al pla*

té més gracies estampadas
 que quantes ni haurá inventades
 per andaluços, murcians,
 menjegos ni castellans,
 tres mil millions de vegades.

Però la fama a Clèrigues li ve de *La Ronda del Butoni*, periòdic liberal que publicà a València en 1820.

Tot ell era una burla de la ronda que el general Xavier Elío va posar a la ciutat en 1814, i que es deia *Patrulla de la Capa*, per a perseguir els lladregots i els fitxats de constitucionals, que eren detinguts i dipositats al palau del marquès de Dos Aigües.

Aquestos versos són un reflex d'aquella campanya seua:

«*El Diario de Valencia*»
 anava cridant un cego;
 y te repetia luego:
 Aquí verán la sentencia
 que manda dar su escelencia
 com lo que han de castigar.
 Nos dicen que por robar,
 alguns d'ells no dic que no
 mes per la constitució
 molts l'han vingut a pagar.⁴

Clèrigues fou un dels que també estigué dipositat com a sospitós constitucional, i en proclamar-se la Constitució i tornar la llibertat d'impremta publicà aquest intent de periòdic, desfogant-se tant com pogué i del qual tal volta sortí un sol número, imprés a can Ferrer de Orga.

Aquestos fulls de paper: les *Converses*, de Civera, i *La Ronda*, de Clèrigues, són els dos primers intents periodístics que precedixen la florida d'*El Mole*, del que anem a parlar.

«EL MOLE»

Josep M.ª Bonilla és una figura interessantíssima de la nostra Renaixença; ell funda, llança i governa *El Mole* durant un grapat d'anys, i el publica en valencià, en una època en que la nostra llengua, literàriament, sols s'usava en col·loquis i en coses per a fer riure, aixó fa sobresortir la seua «empresa no indigna de un valencià amant del país que el viu néixer, demostrar en cuan puga que la llengua sublime del rey Don Chaume de Aragó, la dels trovadors provensals de la edat micha, se presta en tanta facilitat a les travesures del chiste y agudea, pera els quals pareix feta principalment, com a la grandiositat de asunts sagrats, politics, literaris, y de cuansevol atra especie que siga».

Josep Maria Bonilla

Al publicar *El Mole*, Bonilla no vullgué fer un periòdic de vulgar divertiment, sinó un periòdic que proporcionara als lectors les noves de lo que ocorria pel món; posant-los al corrent de les novetats polítiques i guerreres d'aquella època tan fàcil a les revoltes; «*El Mole* tindrà ses articles de política, parts oficials, resum de les sessions, etc.; en una paraula, se procurarà ferlo interesant en la gracia y chiste, que Deu y nostra llengua siguen servits donarnos.

»Sent el prinsipal obchecte d'*El Mole* donar a conèixer les belleses del llemosí, convensuts íntimamente de la insufisencia nostra pera dur a terme la empresa àrdua que comensem, y coneixent a moltisims benemerits paisans nostres, que se troven millor que nosatros en estat de desempeñarla; prevenim que

se admitirán comunicats y articles en valensià y del chénero que siguen.»

Però Bonilla, que políticament era un liberal pur, sense traves de cap classe, no subjecte a cap partit, sinó a la «Llei i a la Constitució», fugia dels exaltats, del moderats, dels aristòcrates, dels demòcrates i dels demagogs; era un bou sense corda (dins dels termes de la raó), de la mateixa manera tampoc en periodisme volia trabes ni obligacions. «Un dia mos donarà la taravella per escriure, y haurà *Mole*; atre dia no tindrem ganes, y els que le esperen, tindran paciència. Solament per nesitat nos obligarem a donar huit o nou números al mes; pero sense señalar els dies. Ultimament pera parlar mes ras que una espasa, diem que nosatros, com tot fiel cristià, tenim un Deu en qui creure, una relíció que professar, una patria que defendre, una llei que obedir, y una bolchaca que omplir, la cual (alabat siga Deu!) se trova per les presents mes pansida y arrugada que figues en cofí.»⁵

La subscripció valia 4 quinsets al mes a la ciutat, i 6 a fora, franc de ports; els números solts es venien a 10 diners. A la llibreria de López, carrer de Brodadors, núm. 11.

* * *

El dia primer de febrer de l'any 1837 el geni emprendedor de Josep Maria Bonilla, ajudat per Pasqual Pérez i Josep Bernat i Baldoví, llança al carrer *El Mole*, primer periòdic valencià que sortí escrit en la nostra llengua.

Tenia setze pàgines en octau, costava cada número deu diners i sortia vuit o nou vegades cada mes. Els col·laboradors signaven amb aquests pseudònims: *Nap-y-col*, *Garruefa*, *Pataca grosa*, *Parrusco*, *Grosa pataca* i *Garrofa*.

Era de caire polític liberal i el seu lema: «Constitució, llibertat, independència de pensar, sense partit algú ni viu ni mort; Isabel Segona i orde.» El text estava generalment repartit en les següents seccions: *Il·lustració Popular*, part històrica sobre la descripció de la ciutat de València, articles històrics i altres sobre llengua valenciana, etc.; *El Mole*, secció

política; *Colorins*, versos solts i comentaris de poca extensió; *Coses de fora*, notícies dels pobles.

Publicà en el seu primer any tres volums: el primer format per 24 números, la darrera data, el 24 d'abril; el segon volum de 1.er de març a 4 d'agost, també de 24 números, i el tercer volum d'11 a 31 d'agost amb sols 8 números. Cada volum porta numeració correlativa.

El número 24 del primer volum aparegué tot ell escrit en castellà, com a rèplica a la *Carta de un español al redactor de «El Mole»* que combatia aquest periòdic per pernicios. Com el llenguatge que usava era prou solt, fou denunciat diverses vegades, sofriren persecucions els seus redactors i a causa d'un procés deixà de publicar-se.

Reviscolà altra vegada —segona època— el 3 de novembre de 1840, per a morir el 9 de juny de 1841, portant el títol d'*El Mole* sols el primer número, i els sigüents amb el títol cada vegada diferent, como si fossen fulls solts, però amb numeració correlativa. Això fou fet, sembla, per evitar-se l'editor responsable, Josep Maria Bonilla, els entrebancs posats als periòdics polítics, entre ells el dipòsit d'una forta quantitat en metàl·lic.

Heus ací els títols del primer volum de la segona època: *El Mole*, *El Rosiñol*, *El Piulo*, *El Garrofi*, *El Tro*, *El Rellamp*, *El Nap*, *el Rabe*, *El Carro*, *El Teulái*, *El Cañis*, *La Sombomba*, *El Gafarró*, *La Mosca*, *El Margalló*, *El Tramús*, *El Verderol*, *El Colomí*, *El Chorlit*, *El Trull*, *La Máixquera*, *El Cresol*, *La Gábula* i *L'Esclafit*. Aquests vint-i-quatre números

EL
MOLE.
NÚMERO 1.
Dia 1 de Febrer de 1837.

Deo opan.

VALENCIA:
IMPRENTA DE LOPEZ.

formen un volum de 384 pàgines amb quasi tot el text contra els carlins emigrats.

El segon volum de la segona època té 7 números amb unes 150 pàgines, els títols dels quals són: *El Papafigo*, *El Papagall*, *El Papamosques*, *El Ciudadano*, *La Lley*, *El Guitarró* i *El Panerot*. Tot el número primer d'aquest segon volum —

Núm. 1.

Un sóu.

EL MOLE.

TERCERA EPOCA.

Dia 16 Chiner 1855.

Pas, Geden y custicia. Bolsillos, úngles y dinés. La voluntat nacional. Carabasa al forn. Morabial. Arrós en fesols y naps.

Valencia:

IMPRESA DE CHESEP MARIA AYOLIN.

—*El Papafigo*— anava contra el Papa, pel qual motiu fou denunciat i arreplegada l'edició. A conseqüència del procés Bonilla hagué de fugir a Barcelona; en els números següents es ficaren amb l'arquebisbe de València i autoritats eclesiàstiques.

Aquesta és la seua millor època de difusió i d'èxit econòmic, ja que arribà a tirar més de dues resmes de paper per a els cecs encarregats de vendrel's, o siga uns 5.000 exemplars. Pels volts de 1854 tingué una segona època per segona vegada, i llavors sortí

en combinació amb *El Pueblo*, que dirigia el propi Bonilla.

En gener de 1855 tornà al carrer *El Mole* per tercera vegada i desaparegué el mateix any; en la portada, a més del títol, preu i data, portava aquesta inscripció: «*Pas, orden i custicia. Bolsillos, úngles y dinés. La voluntat nacional. Carabasa al forn. Arrós en fesols i naps.*» En el primer número portà un treball sobre *La Constitució de éstes Corts Constituyents*, curiós de debó.

El 26 de gener apareix sense número *El Gat*, *la Rata* y *el Gos*, i a sota deia *Folletí del antic redactor de El Mole*. Pel que es veu, Bonilla tingué intenció de tornar a fer el canvi de noms com en la segona època, però no va prosperar la idea i seguí *El Mole* amb el seu nom veritable.

La quarta època de la seua vida va de 1863 a 1864, amb un total de 24 números només; era setmanari i sortia els dilluns per a substituir *El Porvenir*, que aquest dia no sortia, i del qual era com un suplement. Publicà alguns articles sobre la llengua valenciana.

El 22 d'agost aparegué per cinquena vegada, com a suplement del diari *Los Dos Reinos*, els dilluns, i advertia que «parlaria de política com en les tres èpoques primeres, en 1837, 1840 i 1855, en lo mateix sentit que sempre, com a lliberal antic, independent, dels que ara diuen tontos per que may han vullgut entrar en la moda nova de *ungla, pandilla y empleo*». Sembla que finà la seua publicació amb el número 29, data 13 de març de 1865, i amb la pàgina 464.

El número 5, del 19 de setembre de 1864, fou denunciat i arreplegada l'edició, i el 26 del mateix mes publicà Bonilla un altre número 5, suprimint el denunciat i afegint nou original.

La sisena època, i darrera, va de 2 de febrer de 1870 a juny del mateix any, sense poder fixar el nombre de números publicats, ja que deia: «*Ixirà quant li done la gana.*» D'idees declaradament republicanes, tenia en la portada un gravat en fusta representant un estable ple de rucs. En la paret es llegia: «*Xixona del bo*», i a sota posava: «*Director de les solfes.* Així van les músiques.»

* * *

Fa goig i fa pena vore aquest periòdic valencià. Fa goig per ésser ell el fruit primerenc d'una publicació periòdica escrita en la nostra llengua. Fa pena vore en ells sols un deler polític de cara a Madrid.

Clar que la vàlua d'aquesta publicació més que el contingut radica en l'esperit que li dona vida. La rutina d'escriure en espanyol, el menyspreu que es sentia pel valencià en aquella època a casa nostra on tots els escriptors i erudits vivien d'esquena a la llengua mare, així, Bonilla, excepció d'aquest corrent, té el mèrit de l'excepció mateixa, i patriota de cor

sencer restarà sempre com un exemple d'amor i fidelitat a la llengua. Perquè eren moltes les dificultats que s'oposaven a l'èxit d'aquesta publicació. El valencià, abandonat de tot conreu literari, no tenia normes ortogràfiques, únicament els migrants estudis gramaticals plens de bona fe i voluntat de Carles Ros, ja que Labèrnia no publica el seu diccionari fins l'any 1859.

Les idees polítiques de Bonilla feren anar *El Mole* a tomballons; encara no alçava una mica la veu, ja havia caigut sobre ell la mà amenaçadora del fiscal. En un dels primers números diu *Pataca Grossa* —Pasqual Pérez— referint-se a aquesta meça de mania persecutòria:

«¿Tu veus, Lluisa, la inosensia en que parla el *Móle*? Pues mira que son perill té que denunsien este article, porque á qui vol y pot may li falten anelles. Diu el *Móle*: hia este y este abus. Denuncia al canto, porque ataca el honor dels que poden incurrir en ells. Diu el *Móle*: no hia abusos. Denuncia al canto, porque hu diu per ironia y burla. Diu el *Móle*: ha susuit asó y asó. Denuncia al canto, porque sent yo qui hu ha de fer, no pot susuir. Diu el *Móle*: plouen albardes. Denuncia, porque encara que ploguen, no deuen ploure. Diu el *Móle*: demá eixirá el sol. Denuncia, porque el *Móle* no deu dir que eixirá el sol, porque bastará que hu diga el *Móle* pera que alló siga *denunsiabile*. Pero, home de Deu, ¿podrá dir el *Móle* sisquera que yo soc el *Móle*? —I digues, ¿aixó es veritat ú mentira? —Veritat. —Pues en eixe cas... en fi... fes lo que vullgues, pero yo no te lliuraria de denuncia. —¿I si diguera yo que es veritat tot lo que diu el *credo*? —En tal cas... en tal cas..., vamos, podria pasar; pero no seria mal consultar si era o no *denunsiabile*.»⁶

La primera època d'*El Mole* és la més digna, la més noble, la que féu un veritable servei a la nostra Renaixença, perquè Bonilla era un valencianista de veritat. Ja en el primer número, per a justificar la seua aparició en llengua valenciana, diu:

«Tot lo món estarà ya parlant del *Móle*; uns bé, atres mal

y molts ni be, ni mal. En tot susuixc lo mateix. Asó es el món. Mes ¿perqué estrañarán vore un periódic en valencià? ¿Per que no ens entendrem? De cuansevol manera España es una Torre de Babel. En Fransa, tots parlen fransés; en Inglaterra, tots en anglés; en Rusia, tots en rus; i així en els demés puestos. A España, pegues cap a Cataluña, parlen de un modo; tires cap a Viscaya, feslos un nuc a la cua, ni agafes paraula; t'amorres cap a Galicia, bona nit; t'aboques a Sevilla, y et parlen caló.»

I afegeix tot seguit segur del que diu:

«Lo que han de fer els castellans que no entenguen *El Móle* es no tocarlo tan sols en les seues mans, ni llegirlo en els seus ulls, sense que en busquen uns atres d'un intérprete, porque si no tot ho trabucarán y llansarán a pedre sense traure cap ni sentener. Nosatros escribim pera els valencians y res mes.»⁷

Bonilla era prou clar en les seues idees i més encara en exposar-les. Sembla que l'aparició del primer número d'*El Mole* portà molt d'enrenou, més que per la cosa política per la cosa insòlita d'estar tot ell redactat en valenciana llengua, i el comentari o justificació fou aquest:

«Era molt de esperar lo que está susuint, y nosatros ho teniem previst. Sabem que molts que se presien de intelichents en el idioma valencià, han criticat el del primer número del *Móle*, dient que moltes de les seues expresions *saben* a castellanisme. Asó, que fins cert punt podrá ser exacte, pues no ens presiem de coneixer a fondo un idioma que desgrasiadament ha caigut casi en desús; no es en tanta extensió com

NUM. 1.—SUPLEMENT ALS DOS REINES.

EL MOLE ANTIC.

Valencia 22 de Agost de 1864.

VALENCIA:
Imprenta del *Avisor Valencià*, plass del Embaixador
Vich, núm. 10.

es vol fer creure. Sols farem als escrupulosos una pregunta, y es si el francès, el anglés, el espanyol, que son en el dia les llengües mes cultivades de Europa, deuen el seu augment y riquesa al caudal propi, y si no han pres unes de atres diccions y modismes; y no contents en aixó, han acudit al inmens repertori de la llengua grega y llatina, pera crear veus en que expresar les noves creacions del ingeni, particularment en el ram de matemàtiques, mecànica y física. Lo mateix diem dels vocables que acás oldrán a castellanisme y de l'estil modern y sintaxis modernes que tal vegada adoptem. Habem cregut que entre estil cult y estil ordinari y vulgar havia alguna diferencia; y per lo mateix donem proves del primer en els articles serios, y del segón en els que van firmats per *Nap-y-col*. Sempre que pera expresar conceptes moderns cregam indispensable recurrir a la creació de noves paraules hu farem, pero usant del mirament y parsimonia que en tals casos aconsella Horasio.

»Tornem a repetir, no obstant, que no ens tenim per grans coneixedors de nostra llengua, sino purs afisionats, que neseitem y desichem les llums y advertensia dels filòlegs valencians, a qui preguem de nou ens favorisquen en lo dit, y en cuan contribuixca, sino alsar de son abatiment, a lo manco a no deixar morir pera sempre un idioma que ha dominat tot el michdia de Fransa, la part oriental de España, y que cultivat, com correspon, podria fer en el dia el recreo y delisies de la chent de gust y literaria, aixís com feu el honor y la delisia de les corts galants de la Provensa y Languedoc, resonant la seua veu acompanyada del arpa dels menestrals en els dorats salons de Aviñó, y encantant en les seues melodies les riberes del Ródano.»⁸

Per a ésser *El Mole* un periòdic popular la defensa de la nostra llengua prenia uns vols d'erudició... també popular, però ferma.

En el mateix número hem trobat aquesta nota:

«Ens han dit que els mestres de escola de esta siutat volen posar academia de valensiá pera els que no sápiquen llechir el *Móle*.»⁹

I espigolant entre les seues pàgines copiem açò:
«S'achuntaren en sert hostal un valensiá, un mallorquí, un andalús, un gallech, un catalá, un viscaí, y tots parlaven, y tots eren espanyols y ningú s'entenia. Vacha nasió compacta!»¹⁰

Bonilla, portat del seu ver amor a la terra i a la llengua aprofità totes les ocasions per a fer ben palesa la seua valenciania integral, i de la secció dedicada a comentar fets polítics copiem el següent:

«Com a eixemple dels equívocs que pot portar el descobriment d'una llengua y la torsuda interpretació d'una frase, vecham el sigüent cuento o sosuit.

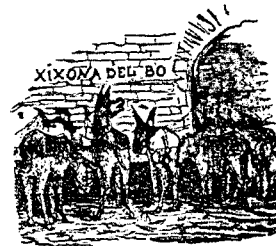
»Diu que era un pare que vivia en una barraca en el camí de Jesús; y este pare tenia un fill, y este pare y este fill eren llauradors, i este pare sempre estava malaltús, y este fill era un archent viu que se en passava de ralla, perque a cada pas anava a tamborinades en uns y atres, de modo que el pobre del pare no tenia prou cuens pera pagar barbers y medicines als que son fill señalava...

»Susuí, pues, un dia que la malaida criatura no se com, s'enredrà en un pixavinet, y de llargues a curtes li embocá un cudol sanser en lo cap, de modo que el deixá mig estamordit. On fou el cas no hu se, solament dic que es trobaven a tir dos aguasils, que es chent que sempre está a punt, y amaneixen un manco els esperen. Lo sert es que Vaoret (aixina li dien aquella malaventura de chic) aná aquella nit a dormir a Sant Arcís.

»El primer pas fou buscar qui tinguera unguent responsable, perque la chustisia no treballa debaens. L'anchelet digué

EL MOLE.

Valencia 7 de Maig de 1870.

Directors de les solfes.
Així van les músiques.

plorant que vivia en el camí de Chesús y que a son pare li dien Tófol. Sobre la marcha es destiná un notari acompanyat de un escriptent a pendre declaracions al pare. El notari, que per desgrasia era churro, y no guipava sisquera una paraula de valensiá, encomensá el seu interrogatori de esta forma:

«—¿Qué tiene usted?

»El pobre Tófol, sempre cregut que aquell era el dotor, li respongué:

«—Siñor, yo tinc tremolins.

»—Escriba V. —digué el notari al escriptent— que el señor tiene tres molinos; con esto ya hay para empezar el expediente.»

I altra vegada i en un cas paregut, l'interrogatori fón aquest:

«—¿Qué tiene usted?—, preguntá el notari.

»—Siñor, res es el que tenim—, respongué el llaurador.

»—Pues, señor, reses, reses... las reses que son la riqueza de la nación. Usted tiene reses; ya hay para empezar el esquilmeo.»¹¹

En la segona part d'El Mole ens trobem en aquest elogi de la nostra llengua:

«Lo mes particular y apresiabile del idioma valensiá es la consisió y la brevetat; sobre el cual tornarem a dir lo que insinuarem en el prospecte, sobre la multitud de dicsions monosílables de que abunda. Atra de les coses que la fan agradable y dolsa es l'us gran que fa de la e entre les vocals, y de la s; no tenint pronunsiació forta dental ni gutural.» Seguint per aquest camí, Bonilla es condol de la degeneració ha que havia arribat, fent via «capa la seua total destrucció, si algún filólech valensiá, y amant del seu país, no la trauen del abatiment en que es trova, y li restitueix el llustre antic, y la grasia primitiva».¹²

En el volum segon d'aquesta primera època, que comença el 1.er de maig, indica amb un esperit de superació —que no

tindrà cap publicació popular de la nostra Renaixença— que tot valenciá té l'obligació de conèixer les coses antigues de la seua terra i crea una nova secció titulada *Il·lustració Popular (descripció de la Ciutat y Reine de Valencia)*, advertint als lectors «que la descripció que donarem de hui en avant, formarà un compendi curiós de la historia, geografia y topografia de Valencia, y en ella tindrán reunits quant de mes interesant compren, en punt a antiquitats, y demés, cosa que tot valenciá deu avergoñirse de no saber».¹³

Bonilla, advocat de professió i patriota per convenciment fa un periòdic de cara al poble, però amb la sana intenció de cultivar l'esperit del lector, mentre va furgant-li al cor que té una personalitat que deu defendre, i una història i uns monuments que deu conèixer i no deu oblidar. Així, *El Mole*, en aquest segon volum dóna en cada número la nota digna i valencianíssima al lector —al lector de totes les classes socials que eren els que llegien *El Mole*—, posant a l'abast dels seus ulls una sèrie de curiositats i notícies històriques que la immensa majoria desconeixien.

Els temes estan tractats sense complicacions i d'una manera breu i concisa, començant per una explicació del que és la llengua llemosina i valenciana; dels límits que tingué i dels que té en el dia el Reine de València; de l'engrandiment i millores de la ciutat en temps dels romans; de les muralles i portes; de les sitges de Burjassot; del cementeri dels moros; de l'exemple que de la ciutat féu el rei En Pere; dóna les dates de la construcció del Micalet, de l'Almudí, de la sala daurada de l'antiga Casa de la Ciutat, de la Llotja i de la Ciutadella; de l'obra de la Fàbrica de Murs i Valls, ressenyant pont per pont; de les làpides romanes que existien en la nostra ciutat; de l'escut de València i per fi dóna compte de la Catedral, de tots els edificis religiosos parròquia per parròquia i convent per convent, finant amb les processons i els hospitals que hi hagué a València.

Però la política de cara al centre que tan de mal ens ha fet, matà *El Mole*. Bonilla era un liberal de cap a peus i els carlins el treien fora de si. Molta tinta gastà contra el pre-

tenent Carles i els seus generals desfogant-se en prosa i vers de tots els calibres com la mostra:

Bé pots fuchir a Navarra,
rey de rastolls y huarets,
que t'omplirà de trinchets
el nostre Orià si t'agarra
mes que siga en camalets.

Ya veus que no tens remey,
y te deus desengañar
a Turín a pasturar,
que ací no volem un Rey
que nos vol arsobispar.

Tota España et malaix
y te carchoten les tropes;
a Turín a menchar sopes,
que España no consentix
mes que sigues rey de «copes».¹⁴

Per a honor d'El Mole hem de dir que és el primer periòdic escrit en la nostra llengua —la llengua que parlem els valencians, catalans i balears—, perquè el primer periòdic escrit en català —amb un català en les mateixes o pitjors incorreccions ortogràfiques que ací— apareix a Barcelona en 1841, es titula *Lo Pare Arcangel* i era una publicació de caire religiós, però animat amb un lleu esperit patriòtic. Tingué curta vida i els erudits sols han pogut localitzar un número, el corresponent al diumenge 20 de juny de 1841. Dos anys després apareix *Lo Verdader Català*, que surt per primera vegada el 15 de març de 1843 i desapareix el 15 de maig del mateix any. De més llarga durada fón *Un Tros de Paper*.¹⁵

«LA DONSAÏNA»

Entre la segona i la tercera època d'El Mole, ço és, entre 1840-1855 aparegué a València un nou setmanari que publicà sols tretze números:

La Donsayna, col·lecció de música alegre i divertida en solfa valenciana per *El Sueco* i *Nap·y·col*, és a dir, Josep Bernat i Baldoví, director i fundador, que llavors residia a Madrid per ésser diputat, i Josep Maria Bonilla, ajudats per Pasqual Pérez.

Sortí el primer número l'1 de desembre de 1844, i el darrer —el 13—, el 23 de febrer de 1845; era eminentment literari, fugí de ficar-se en política... i la política el va matar. Ja quan Baldoví i el seu company Bonilla van llançar al carrer el prospecte anunciador de la sortida de dit setmanari, començaren a ploure a la redacció un gran nombre d'anònims.

En el número 2 de *La Donsayna*, Bonilla (*Nap·y·col*), publicà una introducció pegant fort als polítics i a la política: «...cuant un español diu *la nación está muy mal*, vol dir que a ell no li va be...; quant un altre diu *la patria es felís*, vol dir que la seua panxa está plena, perquè panxa y patria es tot u...»

Aquestes i altres innocentades massa sabudes de la vida política aixecaren una polseguera d'anònims que feren escriure a Josep M.ª Bonilla en el número 5 del dit periòdic un article titulat *Veritats molt grosses*, en el qual es defensava dels atacs de que era objecte i posava com draps bruts els autors dels anònims perquè li llançaven en cara que les idees polítiques de Baldoví i d'ell no eren molt germanes.

Nous anònims inflaren la cosa, i en el número 9 i sota el títol *Va en tota formalitat*, altra vegada Bonilla insistia en el tema i es dolia de l'actitud que contra ell havien pres un grapat de comunicants i exposava el seu intent de retirar-se de la redacció de *La Donsayna*, i en el número 10, *El Sueco* (Bernat i Baldoví) publicava un *Manifiesto a los españoles*,

Josep Bernat i Baldoví

o sea, dos parauletes als subscriptors de «La Donsayna», en el qual deia que fallant el músic major dels tres que componien la banda i faltant poc per a el trimestre de subscripció, en finir aquest acabaria la seua vida el periòdic, com així va passar.

* * *

Les pàgines de *La Donsayna* estan plenes d'aquells acudits frescos i d'aquell humor de sal grossa dels seus autors. Res més? Dissortadament res més, com no siga el deslligament que és la característica de les coses que féu Bernat i Baldoví.

Vegeu si no aquest epigrama seu:

*Ahir li van preguntar
a un chiquet sa mare en Tous:
¿Què vols, fill, pera almorsar,
et fas llonganisa u ous?
Y el pícaro del chiquet,
soltant la llengua y la risa,
contestá molt satisfet:
Fasam ous en llonganisa.¹⁶*

Un bell grapat de treballs humorístics en prosa i vers publicats a *La Donsayna* es feren popularíssims, entre el poble, com per exemple: *Los Misterios de Patraix, Versos d'Etampit, Declaració amorosa, L'Estudiant remullat, A la Reina Isabel II,* però més que res la *Carta de Sento Beseroles a Pascualo Ratoí* i la contestació d'aquest, i els cèlebres *Epitafios del Sementerio de Canta-Cucos*, superiors mantes vegades als epitafis del *Cementerio de Momo*, de Francisco Martínez de la Rosa.

Vegem unes quantes mostres:

*Así está aquell llec de marres;
morí de tant de fartar;
y per la afisió a menchar,
menecha encara les barres.*

*En esta fosa tan baixa
está un famós cheneral,
que sols tenia de tal
l'orgull, el nom y la faixa.*

*Según disen y descurro,
lo demás era de burro.
Inés li dien a esta,
nom bonico pera dona
tenint una D en la cresta.*

*Pepa y son marit Colau
descansen en pau así;
sols cuant u i atre morí
estigueren chunts en pau.¹⁷*

* * *

L'ortografia és un desastre. Baldoví i els seus col·laboradors sabien que es podia fer una mica més perfecta la redacció dels treballs que publicaven, però tant se'ls en donava.

Ja en el número segon fan aquesta advertència: «Encara que molts ho saben y ya ho han vist, bo será advertir per si acás, que mosatros escribim en valencià tal com es parla en lo dia; de modo que en conter de escriure *mitjana*, posem *michana*, que es com millor s'enten; a contes de escriure *lleig y vaig*, posem *llech y vach*; a compte de *roig y goig*, posem *roch y goch* y asó ho diferensiem de *Vich y Munich* escrivint *Vic y Munic*, y així en lo demás. Ara ya ho saben ben claret; **después** no vinga en cuentos algún docte de cuina.»¹⁸

Quina diferència d'aquesta manera d'expressar-se a la d'El **Mole! D'**aquesta manera s'iniciava la nostra Renaixença, tallant a tort i a dret sense cap mena d'escrúpul, traient-se mals de cap, a fonant en compte d'enlairar, fent una veritable destrossa i quedant-se tan tranquils. Aquesta mania —o comoditat— d'escriure el valencià tal com es parla era un dels tòpics —dic era, perquè els Cursos de Lo Rat-Penat l'han tallat en sec—

que com plaga de la llagosta no deixaven florir el prometedor camp del nostre renàixer.

Per tots els indrets del País Valencià es llegia *La Donsayna*. En acomiadar-se dels seus subscriptors ho fa en vers i està trenta-dos versos citant pobles de tots els racons de les nostres comarques, de l'Horta, del Maestrat, de la Plana, de la Marina, etc., i encara continua en prosa, afegint que també es llegia a Catalunya, Astúries, Extremadura, Sevilla, Terol, etcètera, ço és on hi havia valencians.

LA DONSAINA.

Núm. 1. 1 DE DISEMBRE DE 1844.

Advertisia amistosa á manera de Prólogo.

ALS LECTORS.

Bon dia y salut, caballers. Ya está templá La Donsaina, y va á comensar la primera locata; pero avans es presta que nos catalogán, y que arreglen contes. Quant mes amics, mes clars. Regularment este periódico se mereixerá la apro-

temps de nàixer. Fugint del foc de la política, caigué a les brases.

«EL TABALET»

Tres anys després de morta *La Donsayna* el triumvirat Baldoví-Bonilla-Pérez tornen a juntar-se en 1847 per a publicar *El Tabalet*, setmanari valencià dedicat a la gent de bon humor i especialment als subscriptors; repicava tots els diumenges a València, però sols repicà tretze voltes, puix en aquest número finà. Sortí al carrer el 2 de març de dit any i desaparegué el 31 de juliol.

Fón de caire festiu i literari amb alguna que altra punxada política, però sense fer sang. Dels treballs publicats en les seues pàgines es feren populars: *La terra de Chaucha*, *El te-*

soro tiene atrasos, un *Sonèt monosílab*, *Carta de Quelo Perlusa* i la resposta de Pepe Tramús, una *Pintura en vers peranomantics*, *Les pataques*, *Els caragols*, la consabuda secció *Correu de Madrid* (quina mania en Madrid i en la política centralista) a més un sens fi d'acudits i epigrames com aquest:

*Pera dependre el francés
la muller d'un peix dels grosos,
tenia en molts pocs dinés
a un «quidam», que en-dos-mentrés
duya els saragüells a trosos.
Y el marit que era un gandul,
dir solia en to de mengua.
—Yo crec que en lloc de la llengua
lo que ell t'amostra es el c...¹⁹*

En el número 9 publicà un *Punt Gramatical* que diu així:
«No mes preguem als reformadors y guardies vigilants de la purea y bon olor de la llengua, que es fasen càrrec de l'abús de les síncopes y apóopes, que s'han introduit en el llenguache de la conversasió familiar, espesialment en algunes paraules señalades, com v. gr.: *ca*, en lloc de *cada*; *ca...* en lloc de *casa*, una *q...* en lloc de *que*; *pa...* en lloc de *pera*; *po...* en lloc de *pero*, etc. Asó produeix coses, per les quals a voltes no serà prou taparse les orelles, pues casi involuntariamente se porta u la ma als nasos; y en proba, allá va un tros de conversasió, que tingueren no fa molts dies dos criades en lo cabás baix del bras en el Mercat Nou, sinse recordarsen

EL TABALET.

Número 1.

2 de Mach de 1847

INTRODUCCIO.

¡Caballers!... tot donsuier
Pera agradar á lo chert,
Lo primeret que deu fer,
Es templar le el instrument,
Avans de eizir pel carrer.

Ya está atra volta el tabul en dansa. ya. ixen á

que l'olla estava al foc y que les ames se fornien aguar-
dantles.

»—¡Oí! ¿Cha Pepa? —¡Eu! no t'habia vist. ¿Que portes, freses? —Si, chustet, no tenia *pa pa*, y tindriem *pa peres*. Así porte unes taronches... pero bones, es *ca galló* com un sucre. —Pos Tona not'queixes, es mencha *pa bordes*, es coneix que en *ca t'ama* ho pasen be. Si, si, saberes... lo que *ca cué* en costa... *ca gota* de suor com una sirera...» No cal seguir perquè tota la conversa té el mateix poc trellat com lo transcrit, que fina així:

«Al arribar así, tinguí prou y me pareguí cosa de denunciar a l'Academia, per les raons ya dites, y que esperem que se *tomarán en consideración.*»²⁰

Aquesta mena de llenguatge i de literatura fón el pa nostre de cada dia en les velles publicacions literàries valencianes. Manco mal que la mala sembra va durar poc de temps i en el número 13 es despedia del públic:

A uns proba fer el tabal,
a atres proba fer el ase;
fer u y atre m'ha eixit mal,
pues be: «Requiescat in pace».
El meu palillo confesa
que s'ha esmarrat un poquet...
«por tanto», señor, «me pesa»...
«pésame» ser tabalet.

Y ya que surrant la pell
no li ha eixit el terno seco
vol vore si aserta en ell,
fent de hui en avant EL SUECO.²¹

I en efecte, així va ésser, perquè als dos mesos, el 5 de setembre de 1847 apareixia aquest nou setmanari.

«EL SUECO»

Escrit pels mateixos que feren *La Donsayna* i *El Tabalet*, i com els seus germans, fón un periòdic de corfa i molla i ensisam de totes herbes, adobat amb oli de política gafaütera

Número 1. 9 Cuartos.
EL SUECO.
REDACSIÓ

Número 8. 9 Cuartos.
EL SUECO.

Número 12. 9 Cuartos.
EL SUECO.

Número 13. 9 Cuartos.
EL SUECO.

Quatre portades d'El Sueco. València, 1847.

i vinagre de literatura grega, per una societat anònima enquadernada a la rústica.

Sols publicà tretze números, el primer amb data 5 de setembre de 1847 i el darrer de 28 de novembre del mateix any. Era bilingüe i amb més text en castellà que en valencià i el poc que portava en la nostra llengua era un desastre.

Sols volem indicar, que en el número 10, un corresposnal de Xàtiva escriví una lletra en la que entre altres coses deia: «Volguera que usia tinguera la bondad de explicarme el motiu per qué alguns fills del reine de València, que en éll viuen, y en éll moriran probablement, en lloc de mostrarse agraits a la patria, que els dona a menchar actualment, y a la llet que els mantingué en la seua infansia, han de tindre tanta aversió y repugnansia a la llengua valensiana, que casi s'averçoñisen de parlarla; en termes que en el instant que poden dispondre de sis pesetes pera ferse quatre farfalans les unes y pelarse el tos les atres, lo primer que amostren als seus fills es a olvidar el llenguache del país, com si foren pecats mortals el nom de pare y mare.»²²

Aquest plany, es com un tornaveu, que al seguit de la Renaixença i per sobre tots els averanys en contra, senyala l'existència d'un sentiment valencià que no ha mort ni morirà mai.

UN MAL CAMÍ

Vist el que eren i el que donaren de si els primers periòdics valencians, hem de seguir dissortadament, durant un gratat d'anys un mal camí. S'ha de pagar a massa preu la perniciosa influència dels periòdics de Bernat i Baldoví.

Això ens dona una clara idea del panorama intel·lectual valencià, vist des del nostre cantó, clar està. La gent de lletres, l'aristocràcia de la intel·ligència vivia d'esquena al problema valencià. Embolcallats en una atmòsfera romàntica, es dedicaven a imitar les formes i els gusts de Madrid i vivien tan sols per a les seues reunions i els seus versos castellans.

El valencià continuava essent la llengua del poble i els po-

lítics enverinats de centralisme; la *Cançó* de Villarroya es perdé entre l'allau de *Sonetos*, *Odas* i *Madrigales* fins que Llorente sortí esplendorosament i féu escola.

Durant anys i anys els periòdics valencians són una plaga. L'exemple i l'investida d'*El Mole* és anul·lat per la poca solta de *La Donsayna* i *El Tabalet*. I així van naixent —com els rovellons— en el panorama de la València renaixentista els fulls d'un periodisme estantís i poc agradós per no dir de mal

Capsalera d'*El Palleter*. València, 1882

Capsalera d'*El Roder*. València, 1884

gust. Són setmanaris de curta vida, sens fons ni sentiment de cap classe. La seua finalitat és el fer riure, i poques vegades ho conseqüeixen, puix el mateix poble els rebutja i ve de seguida la seua desaparició.

Però tant se val, perquè en surt un altre, clar que tots amb la mateixa poca substància. El títol i el contingut semblen tots fets per la mateixa mà: *El Cresol*, *El Gall*, *¡El Butoni!*, *La Degolla*, *El Pare Mulet*, *El Bou Solt*, *El Dotor Cudol*, *El Pardal de Sant Chuan*, *El Roder*... Tots fills de la rialla, de la sal grossa, de la política, però tots han vingut al món sense ànima i sense sentiments valencianistes. Alguns d'ells —ben pocs— tingueren millor acollida i aguantaren una vida més llarga:

El Saltamartí, que vixqué quatre èpoques distintes desde 1860 a 1882. El dirigia Rafael M.ª Liern i aprofità dit periòdic per a publicar dos obres teatrals seues, *De femater a lacayo* i *Les eleccions de un poblet*.

El Papagall també tingué quatre èpoques, 1864-1868. Era

un periòdic «semanal o quincenal, en varies llengües: valenciana, español, francés y català», començà la seua publicació dedicada als hòmens de bé, artistes i jornalers i a darrera hora es declarà liberal, combatint a Isabel II i a González Bravo; això vol dir que vivia de cara a la política espanyola.

El Palleter fón un «periòdic impolític carregat de sofre» que arrelà entre el poble i que amb contínues intermitències va viure de 1882 fins a 1917. Per les seues campanyes i articles fón denunciat varies vegades, patí persecucions i suspensions, el que vol dir que la seua publicació fou molt anormal. Va ésser fundat pels germans Gaspar i Josep Thous Orts, i a la mort d'aquests el continuaren els seus fills. En dos números extraordinaris, del mes de maig de 1908, commemorà el crit del Palleter contra els francesos, on col·laboraren noms tan estimats com Teodor Llorente, Puig Torralva i Miquel Duran i Tortajada. Però *El Palleter*, encara que aplegà a substituir-se «semanari rechionaliste» portava massa sofre polític i la política de Madrid el féu anar d'ací enllà fins que el matà.

Gaspar Thous, en un dels eclipses d'*El Palleter*, va publicar *El Roder*, del que sols van sortir dotze números.

Per a trobar al mig de tan de paperam brut de lletres, però net de sentiment valencià, un periòdic que tinga consciència i amor a la terra hem d'arribar a 1882.

«LO RAT PENAT», CALENDARI LLEMOŠÍ

A l'arribar ací, anem a encarar-nos en la figura més noble de la Renaixença, Constantí Llombart. El seu nom ha d'ésser pronunciat pels bons valencians amb respecte; la seua obra ha d'ésser admirada amb gratitud.

Per a molts, Llombart és sols i simplement que el fundador de la societat Lo Rat-Penat quan el cor, la fe, la voluntat i l'esforç d'aquest gran valencianista estigueren presents en totes les nobles iniciatives dels primers temps. És el patriarca de la nostra Renaixença, primer conscient del camí que es trepitja, heroi de la constància en l'ús de la llengua en aquells

moments de dubte. El romanticisme de Llombart havia de portar-lo fatalment al camp de les ànsies literàries nacionals. Com la seua esperança és la més forta, la seua acció és per tant la més viva perquè l'empeny el record; no desmaia mai en el seu camí, ja que pensa que tornarem ha ésser perquè ja fórem. Llombart en aportar la seua intel·ligència al moviment de reintegració nacional, obri nous camins i assenyala perspectives insospitades.

Abans de fundar el nostre gloriós Casal, en 1874 treu a llum una publicació anyal, el *Calendari llemosí Lo Rat Penat*, i en el seu pròleg diu: «Tot vol començar, que molt abans que en Barcelona es publicara lo il·lustrat periòdic titolat *Lo Gay Saber*, ja desitjava donar a llum en València un setmanari del mateix caràcter que aquell; però sempre aparegué un obstacle que va fer fallar la idea.»

Per fi el seu somni es féu realitat confiant de veres que en els anys següents la publicació milloraria: «De doldre es el menyspreu que els nets d'Ausias March, pareix sentir-ne per la dolça llengua de llurs avis. No obstant, tinguem fe, no desconfiem del seu patriotisme, ells despertaran al nostre crit, i com es d'esperar, no cap dubte que a la fi, traure'm pel fil lo capdell.»²³

Era «Lo Rat Penat» un calendari compost amb la distingida col·laboració dels més reputats escriptors de València, de Catalunya i de les Illes Balears. L'home de confiança de Llombart en aquestes tasques de l'esperit era Puig Torralva, i d'aquest són les següents paraules: «L'arbre de la nostra glo-

LO RAT-PENAT.

CALENDARI LLEMOŠÍ

CORRESPONDENT AL PRESENT ANY

DE
1875.

Compost ab la distinguida elaboració
d'eis mes reputats escriptors de València, de Catalunya
y de les Illes Balears,

EN CONSTANTÍ LLOMBART.

(Ara primer de sa publicació.)

VALÈNCIA.
Llibreria d'En PASCUAL ANSELM, Editor.
Carrer de Capisstrera, n.º 1
1874.

riosa Renaixença exten al vent ses poderoses branques, plenes de vida i saba com l'ànima dels que el cultiven.

»Lo camp del valencianisme està en saó. La llavor sembrada en tan bones condicions, brota i les plantes es veuen nàixer. La collita serà abundantíssima i de les més granades.

»Mentres tan que un sol hermós i un temps primaveral ajuden al camp del nostre renaixement pera que done sabros-

An I. Dissapte 6 de Chiner de 1877. Núm. 6.

Semanari impolític y bou sólt.

Ma las no lo bo mure resolt
A embestir sinse clemensia
Qu'un flare que te llisensia
Pa fer cuant bullga el «Bou sólt».

Capsalera d'El P. Mulet. València,
1877.

An I. Dissapte 28 de Abril de 1877. - Núm. 4.

EL BOU SOLT.

Semanari impolític.

Ma las no lo bo mure resolt
A embestir sinse clemensia
Qu'un flare que te llisensia
Pa fer cuant bullga el «Bou sólt».

Capsalera d'El Bou Solt. València,
1877.

sisims fruits, no manquen vesses que procuren corcecarlos amb sos malignes arrels.»²⁴

Aquesta revista, desde 1874 a 1880 fou dirigida pel seu fundador Constantí Llombart. La dels anys 1881 i 1882, per Josep M.³ Puig Torralva; per cert que en el primer d'aquestos dos anys hi ha una lletra de Puig Torralva en la que diu que, noticiós de que Constantí Llombart marxa de València, li demane permís per a publicar el *Calendari*. Llombart no sols autoritza la seua publicació sino que a més li dóna les gràcies «per l'interés que les coses de la terra li mereixen» i s'alegra de que «haja trobat nostra bona causa, en este país, qui la defenga». La de l'any 1883 va sortir dirigida per Llombart i Puig Torralva i finalment la de 1884 altra vegada pel seu fundador sols.

En les seues pàgines apareixen un grapat de curiositats històriques degudes a M. Carboneres i R. Chabàs. La col·laboració poètica és abundant, així també com les rondalles i les

efemèrides. Va publicar-se un sol capítol de la *Història gramatical de la llengua lemosino-valenciana*, de Puig Torralva. Dos narracions «Centelles i Solers» i «La mort d'En Ramon Boil» —a més de cent i un cantars—, de Manuela Agnès Rausell. La llegenda àrab «Fatimah» i «La torre de la Boastella», de Vicent Blasco Ibàñez, i les biografies de Llorente, Bodria, Puig Torralva, Almela, i Iranzo Simón.

El *Calendari Llemosí Lo Rat Penat*, al fundar-se la Societat d'Amadors de les Glòries Valencianes va ésser el portaveu anyal dels valencianistes i en les seues pàgines començaren a publicar-se la majoria dels treballs, en prosa i vers, premiats en els primers Jocs Florals.

Però també el periodisme popular tirà a Constantí Llombart, i en 1877 funda *El Pare Mulet*, que encara que s'anunciava com a setmanari impolític, anava contra la monarquia i alenava un cert aire anticlerical. En la capçalera hi havia un frare prenint rapé i a sota aquesta quarteta:

No hiá un bicho mes resolt
a embestir sinse clemensia
qu'un flare que te llisensia
pa fer cuant bullga el «Bou sólt».²⁵

Començà a publicar-se el 6 de gener de 1877 i el número 9 —del 3 de març— fou denunciat i morí el periòdic, però a continuació, el 22 d'abril féu sortir *El Bou Solt*, seguint la compaginació de l'anterior arribant fins la pàgina 292 —número 26—, corresponent al 3 de novembre del mateix any. En aquest setmanari es publicaren els famosos *Tipos d'Auca* que després es féu una tirada apart.

«LO RAT PENAT», PERIÒDIC LITERARI QUINZENAL

El 15 de setembre de 1884, Llombart compleix el desig més il·lusionat de la seua vida, treu a la llum *Lo Rat Penat*, periòdic literari quinzenal, portantveu oficial de la Societat

d'Amadors de les Glòries Valencianes; en tamany foli, a dos columnes i de vuit pàgines.

Lo Rat Penat és una veritable revista literària nacional, representativa d'una tendència nova en el nostre moment. És la primera revista plena a vessar d'ambició literària i rica en dignitat perquè l'esperit que l'anima és noble i sincer. Està obert a totes les tendències nacionals sempre que porten per

Capsalera de *Lo Rat Penat*, periòdic literari quinzenal. València, 1884.

guiatge la idea d'una València retrobada. Ella representa la intel·lectualització del valencianisme que féu concebir tantes nobles esperances, perquè al fons del fons hi ha el desig de crear una literatura de virtuts autòctones, que és la seua més assenyalada característica.

A vora cent anys de distància *Lo Rat Penat* és encara estimable, perquè el que es publica té certa qualitat, i es diuen coses que no s'havien dit mai.

Les signatures de Feliu Pizcueta, Manuela Agnès, Santmartí i Aguirre, Francesc Tarín, Puig Torralva, Constantí Llombart, Jacint Verdaguer, Josep Bodria, Iranzo i Simón, Tomás Villarroya, Jeroni Forteza, Lluís Cebrian Mezquita, Antoni Chabret, Apeles Mestres, etc., diuen molt en el seu favor.

Aquesta primera i digna manifestació de periodisme valencianista, dissortadament tallada en el número 6, encarant-se amb un ample sentit de responsabilitat, amb les tendències del moment és digna del record. En revisar els moments de la nostra Renaixença, el nom de Llombart s'ageganta i la seua tasca se'ns apareix, per les dificultats del moment, més meritòria. Les ambicions d'ahir són les realitats d'avui.

Dels números publicats sols he pogut vore el 2 i el 5. El 2 publica: *La festa de casa*, on ressenya l'apertura del curs 1884-1885 amb una detallada descripció del saló, indicant les personalitats que assistiren. Del discurs llegit pel president de

la Societat, En Feliu Pizcueta Gallel, transcrivim els següents paràgrafs: «Me contentaré en manifestar-vos d'una manera sencilla i amigable, com si tots los ací reunits perteneixquen a la mateixa família, què vol, què desitja, quins són els propòsits, tendències i aspiracions de *Lo Rat Penat*.

»Lo tema no es nou, pero perteneix a la categoria dels que tenen lo privilegi de no ferse en jamai vells. Jo se que distinguits oradors i eminències de tot gènere, ací i fora d'ací, en l'Ateneu, en l'Acadèmia, en la càtedra i en lo llibre, en tot lloc ahon ha resonat la màgica paraula de Renaiximent, s'han ocupat d'aquest punt, amb recel i amb esperansa, segons les preocupacions o els afectes que sentien per eixe esperit que va apoderant-se amb irresistible i misteriosa força, de tots los pobles d'orige llatí per a buscar en si mateix...»

C. Llombart

Segueixen dos poesies: *Lo Rat Penat*, de Manuela Agnès Rausell, i *Lo niu nou*, de Santmartí i Aguirre. I en la secció de *Noves* agrai als col·legues valencians la bona acollida i anunciava un treball sobre la Renaixença «i llavors se sabrà que es lo que cada qual en aquest asunte ha fet; aprofitant al mateix temps nostre treball, pera rectificar a les moltes inexactituds que l'acadèmic en Francesc M.ª Tubino, atés a les particulars indicacions de qui no creem precis nomenar en este moment, cometé en sa *Historia del renacimiento literario lemosin en Cataluña, Valencia y las Baleares*».²⁶

En el número 5, que és el penúltim, es pot llegir el treball premiat als Jocs Florals de 1883, *Apunts històrics i crítics sobre los antics gremis de Valencia i la organització e influen-*

cia econòmica i política dels mateixos, per Francesc Tarín.

La mort del rossinyol, poesia per Jacint Verdaguer.

La continuació de la *Historia gramatical de la llengua lemosino-valenciana*, per Josep M.^o Puig Torralva; treball també premiat als Jocs Florals de 1883.

Una altra poesia, *¡Asoles!*, per Constantí Llobart. I en la secció bibliogràfica anava la crítica de *Caritat*, llibre que acabava de publicar Verdaguer.²⁷

La llista de treballs que en *Lo Rat Penat* es publicaven dona idea de la categoria intel·lectual de la revista.

Aquest és el panorama renaixentista en el periodisme valencià, el que va venir després és una segona edició de lo dit. Més revistes dedicades a la rialla o al mal gust. Havem de ficar-nos en els començos del segle XX per a trobar-se amb la serietat de *València Nova* o del *Crit de la Pàtria* i això ja és dels nostres dies.

Però cal remarcar que Bonilla i Llobart foren dos solitaris en la noble tasca del nostre renàixer literari.

RELACIÓ DELS PRIMERS PERIÒDICS VALENCIANS

<i>El Mole</i> , 1837, 1840, 1854, 1855, 1863, 1864, 1870.	<i>La Farsa</i> , 1872.
<i>El Cresol</i> , 1844.	<i>A la piu...</i> , 1872.
<i>La Donsayna</i> , 1844.	<i>Don Manuel</i> , 1874.
<i>El Tabalet</i> , 1847.	<i>El Pare Mulet</i> , 1877.
<i>El Sueco</i> , 1847, 1862, 1877.	<i>El Bou Solt</i> , 1877.
<i>El Saltamartí</i> , 1860, 1861, 1868, 1882.	<i>Carracuca</i> , 1877.
<i>Sancho-Tirabéque i el Mole</i> , 1862.	<i>El Doctor Cudol</i> , 1880.
<i>El Tio Nelo</i> , 1862, 1870.	<i>El Palleter</i> , 1882, 1885, 1888, 1895, 1900, 1903, 1913, 1917.
<i>El Papagall</i> , 1864, 1865, 1866, 1868.	<i>El Canari</i> , 1883.
<i>El Gall</i> , 1868.	<i>La Reforma Social</i> , 1883.
<i>El Policero</i> , 1868.	<i>El Chornaler</i> , 1883.
<i>¡El Butonil!</i> , 1868.	<i>El Femater</i> , 1883.
<i>La Chicharra</i> , 1868.	<i>El Pardal de Sant Chuan</i> , 1884.
<i>El Imparcial Suecá</i> , 1869.	<i>La Chicharra</i> , 1884.
<i>La Degolla</i> , 1869.	<i>Valencia Bufa</i> , 1884.
<i>L'Ametralladora Carlista</i> , 1871.	<i>El Roder</i> , 1884.
<i>La Barricada Federal</i> , 1871.	<i>La Rata</i> , 1884.
	<i>La Traca</i> , 1884.
	<i>Lo Rat Penat</i> , 1884.

NOTES

- ¹ *Prensa Valenciana*, J. NAVARRO CABANES, pàgs. 9 i 10. València, 1928.
- ² *Ibidem*, pàgs. 10 i següents. València, 1928.
- ³ *Ibidem*, pàgs. 37 i 38. València, 1928.
- ⁴ *Ibidem*, pàg. 39. València, 1928.
- ⁵ *El Mole*, prospecte anunciador. València, 1837.
- ⁶ *Idem*, núm. 4 —segon volum—, 22 de maig de 1837.
- ⁷ *Idem*, núm. 1 —primer volum—, 1 de febrer de 1837, pàgines 14, 15 i 16.
- ⁸ *Idem*, núm. 2 —primer volum—, 9 de febrer de 1837, pàgines 26 i 27.
- ⁹ *Idem*, núm. 2 —primer volum—, 9 de febrer de 1837, pàgina 30.
- ¹⁰ *Idem*, núm. 15 —primer volum—, 28 de juny de 1837, pàgina 236.
- ¹¹ *Idem*, núm. 3 —primer volum—, 11 de febrer de 1837, pàgines 35 a 38.
- ¹² *Idem*, núm. 2 —segon volum—, 13 de maig de 1837, pàgina 3.
- ¹³ *Idem*, núm. 1 —segon volum—, 1 de maig de 1837, pàg. 3.
- ¹⁴ *Idem*, núm. 14. —primer volum—, 18 de juny de 1837, pàgina 224.
- ¹⁵ *Mirador*, núm. 388, 5 de juny de 1934. Barcelona.
- ¹⁶ *La Donsayna*, núm. 1, 1 de desembre de 1844, pàg. 15.
- ¹⁷ *Idem* —Espigolant dels diversos epitafis—.
- ¹⁸ *Idem*, núm. 2, 8 de desembre de 1844, pàg. 17.
- ¹⁹ *El Tabalet*, núm. 4, 23 de maig de 1847, pàg. 54.
- ²⁰ *Idem*, núm. 9, 27 de juny de 1847, pàg. 132.
- ²¹ *Idem*, núm. 13, 31 de juliol de 1847, pàgs. 207 i 208.
- ²² *El Sueco*, núm. 10, 7 de novembre de 1847, pàg. 192.
- ²³ *Calendari Llemosí Lo Rat-Penat*, any 1875.
- ²⁴ *Ibidem*, any 1883.
- ²⁵ *Prensa Valenciana*, J. NAVARRO CABANES, pàg. 63.
- ²⁶ *Lo Rat-Penat*, periòdic quinzenal, núm. 2, 1 de gener de 1885.
- ²⁷ *Ibidem*, núm. 5, 15 de març de 1885.

BIBLIOGRAFIA VALENCIANA MODERNA

POESIA:

LLEDONS.—Bernat Artola.

LA COLUMNA I LES ROSES.—Premi «València».—F. Almela i Vives.

LES TARONGES AMARGUES.—F. Almela i Vives.

ILLA INCOGNITA.—F. Almela i Vives.

LA LLUM TREMOLOSA.—F. Almela i Vives.

CIUTAT A CAU D'ORELLA.—Vicent Andrés Estellés.

LA NIT.—Vicent Andrés Estellés.

POESIES.—Pasqual Asins.

GLORIA VICENTINA.—Antologia poètica.

CARLES SALVADOR.—Antologia vers i prosa.

OBRA POETICA.—Josep Maria Bayarri.

ALTRA VEU.—Maria Beneyto.

RATLLES A L'AIRE.—Maria Beneyto.

ALA ENCESA.—Jaume Bru i Vidal.

LA INQUIETUD EN CALMA.—Xavier Casp.

ESPARSES.—Xavier Casp.

LIRA VIBRANT.—E. Duran i Tortajada.

ELS PAISATGES CORDIALS.—E. Duran i Tortajada.

LES ORONELLES.—E. Duran i Tortajada.

POESIES CASOLANES.—Enric Forcada i Traver.

ESCRIT PER AL SILENCI.—Joan Fuster.

ANTOLOGIA DE LA POESIA VALENCIANA.—Joan Fuster.
 RECANÇA DE TARDOR.—Lluís Guarner.
 POEMES DE PENYAMAR.—Maria Ibars Ibars.
 FULLES AL VENT.—Lluís Laporta.
 BALADRE.—Josep Mascarell.
 LLIRIS BLAUS.—Joan Ribes Ibars.
 POEMA DEL CORPUS CHRISTI.—Salvador Roda Soriano.
 I VALENCIA NAIXQUE AIXI.—Salvador Roda Soriano.
 FAR D'ESPERANÇA.—Salvador Roda Soriano.
 POEMA DE LA VERGE.—Carles Salvador.
 CISTELL DE FRUITA.—Carles Salvador.
 EL FANG I L'ESPERIT.—Premi «València». — Carles Salvador.
 CANT I ENCANT DE BENASSAL.—Carles Salvador.
 JARDINET.—Sofia Salvador.
 AIRET D'ABRIL.—Ricard Santmartí.
 ENTRE DOS CLARORS.—Ricard Santmartí.
 RESSONANCIES DE L'ALGUER.—Ricard Santmartí.
 ENYORANCES.—Joaquim Sendra.
 BESTIOLES.—Enric Soler i Godes.
 ESQUEIX.—Maximilià Thous Llorenç.
 EL POEMA DE LA LLOTJA.—Maximilià Thous Llorenç.
 L'HOME POT ESSER ANGEL.—Joan Valls Jordà.
 TAST D'ETERNITAT.—Joan Valls Jordà.
 L'INTIM MIRATGE.—Joan Valls Jordà.
 ENTRE LA SET I ELS LLAVIS.—Rafael Villar.

PROSA:

SANT VICENT FERRER.—Biografia.—F. Almela i Vives.
 PANORAMA HISTORIC DE LA LITERATURA VALENCIANA.—F. Almela i Vives.

LA CATEDRAL DE VALENCIA.—F. Almela i Vives.
 JOAN LLUIS VIVES.—Biografia.—F. Almela i Vives.
 EL SALZE A LA SENDERA.—Miquel Adlert.
 I LA PAU.—Miquel Adlert.
 DOS EXCURSIONISTES VALENCIANS: ANTONI JOSEP CAVANILLES I ANTONI PONZ.—E. Beüt i Belenguer.
 CAMINS D'ARGENT.—El Turia.—E. Beüt i Belenguer.
 CAMINS D'ARGENT.—El Millars.—El Segura.—E. Beüt i Belenguer.
 CAMINS D'ARGENT.—El Xúquer.—1.ª part.—E. Beüt i Belenguer.
 CAMINS D'ARGENT.—El Xúquer.—2.ª part.—E. Beüt i Belenguer.
 EL CENTENAR DE LA PLOMA.—E. Beüt i Belenguer.
 HISTORIES QUE SEMBLEN NOVEL·LES.—Bernat Bono i Barber.
 ENTRE EL CEL I LA TERRA.—Novella.—«Beatriu Civera».
 EL CRONISTA DESCLOT I EL REGNE DE VALENCIA.—Miquel Coll i Alentorn.
 VIRGILI I NOSALTRES.—Miquel Dolç.
 TEODOR LLORENTE.—Miquel Duran.
 ELS VALENCIANS PRE-ROMANS. — Doménech Fletcher Valls.
 EL MON LITERARI DE SOR ISABEL DE VILLENA.—Joan Fuster.
 PAGINES ESCOLLIDES DE SANT VICENT FERRER.—Joan Fuster.
 FIGURES DE TEMPS.—Joan Fuster.
 CONTES DEL PLA I DE LA MUNTANYA.—Manuel González Martí.
 HISTORIA DE «LO RAT-PENAT».—Antoni Igual Ubeda.
 LA LLENGUA MATERNA.—Antoni Igual Ubeda.

LES LLUNYANIES SUGGESTIVES. — J. Ernest Martínez Ferrando.

EL NOSTRE SANT VICENT FERRER.—J. Ernest Martínez Ferrando.

JAUME II O EL SENY CATALÀ. — J. Ernest Martínez Ferrando.

EL PUIG DE STA. MARIA.—J. Ernest Martínez Ferrando.

ELS SOMNIS DE JORDIET.—Contes i faules.—L. Martínez Vidal.

LES VACANCES DE JORDIET.—Contes i faules.—L. Martínez Vidal.

TIRANT LO BLANC.—Joanot Martorell.

JOAQUIM I ELS SEUS AMICS.—Narracions infantils.—Josep Mascarell Gosp.

DE LA VALL AL CIM.—Rondalles.—Josep Mascarell Gosp.

SANG A LA RIBERA.—A. Monzó Nogués, Prev.

HISTORIA DEL REGNE DE VALENCIA. — Mn. Frederic Moscardó.

VALENCIA I EL GENERAL ESPARTERO.—Mn. Frederic Moscardó.

ANYS I NOMS EN LA PINTURA CONTEMPORANEA. — Pere de València.

RECORDANCES DE SANT VICENT.—Nicolau Primitiu.

ALACANT I BENACANTIL.—Nicolau Primitiu.

LES FESTES DE BENASSAL.—Carles Salvador.

EL LLIBRE DE LES RUBRIQUES DE BENASSAL.—Carles Salvador.

VALENCIA VISIGOTICA.—Manuel Sanchis Guarner.

EL CANT DE LA SIBILLA.—Manuel Sanchis Guarner.

CANÇONERET VALENCIA DE NADAL.—Manuel Sanchis Guarner.

CALENDARI FALLER.—Enric Soler i Godes.

VALENCIANS A MEXIC.—Enric Soler i Godes.

ELS PRIMERS PERIODICS VALENCIANS.—Enric Soler i Godes.

EL TERRITORI I LA COMUNITAT D'AIGÜES VIVES.—1.ª part.—E. Soleriestruch.

EL TERRITORI I LA COMUNITAT D'AIGÜES VIVES.—2.ª part.—E. Soleriestruch.

EUCOLOGI.—Missal i recull de pregàries litúrgiques.—Mn. V. Sorribes Gramatge.

HISTORIES CASOLANES.—Jordi Valor.

NARRACIONS ALACANTINES DE MUNTANYA I VORAMAR.—Jordi Valor.

RONDALLES VALENCIANES.—Enric Valor i Vives.

NARRACIONS DE LA FOIA DE CASTALLA.—Enric Valor i Vives.

L'AMBICIO D'ALEIX.—Enric Valor i Vives.

INTRODUCCIO A LA SAVIESA.—Lluís Vives.

TEATRE:

¿NO N'EREN 10?—Martí Domínguez Barberà.

D'ESTUDI I CONSULTA:

RECUILL DE CANTICS CRISTIANS.—Agustí Alaman.

CATECISME DE LA DOCTRINA CRISTIANA. — Primer grau.—Editat per la Delegació Diocesana de Catecismes.

DICCIONARI DE LA RIMA.—Francesc Ferrer i Pastor.

VOCABULARI VALENCIA-CASTELLA.—Francesc Ferrer i Pastor.

GRAMATICA VALENCIANA.—Amb exercicis practics. Carles Salvador.—3.ª edició.—De text als Cursos de Llengua Valenciana de «Lo Rat-Penat».

PARLEU BE.—Carles Salvador.

GRAMATICA VALENCIANA.—Manuel Sanchis Guarner.

LA LLENGUA DELS VALENCIANS. — Manuel Sanchis
Guarner.

DICCIONARI CATALA-VALENCIA-BALEAR. — En curs de
publicació per fascicles.

UN MON PER A INFANTS.—Primer llibre de lectura.

QUESTIONARI DE LA REVALIDA.—Per a obtenir el Títol
de Professor.

La Direcció d'aquests Cursos es complau en anunciar a
totes les editorials i autors que publiquen llibres en la nostra
llengua que farà circular els fullets anunciadors de llurs pu-
blicacions que ens faciliten entre el ja nombrós estol de cur-
setistes actuals i passats.

Sols ens interessa que tots aquells que es preocupen per la
nostra literatura coneguen les obres publicades i les que
periòdicament surten. No ens guia cap d'interés econòmic,
però si l'interés de què aquestes obres no romanguen ignorades
de tots aquells que aprecien i estudien l'idioma nostrat.

En aquestes publicacions donarem notícia de totes aquelles
obres escrites en llengua valenciana de les que ens envien dos
exemplars: un per a la Biblioteca general de «Lo Rat-Penat»
i l'altre per a la que està en formació per a ús exclusiu dels
Cursos de Llengua Valenciana.

